

ALLOMALAR YURTI BO‘LMISH O‘ZBEKISTONIMIZ ARXITEKTURAVIY YODGORLIKLARI TARIXI

Karimova Malohatoy Mo‘minjonovna

Andijon Davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya

Kafedra pedagogika o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada asosan mamlakatimizda olib borilayotgan islohatlar, Me‘morchilikka bo‘lgan e‘tibor, uning inson hayotidagi bevosita o‘rni, Inson faoliyati uchun moddiy strukturaning inson xoxish-istaklarini hisobga olgan holda hal etilishi haqida, bundan tashqari jahonga mashhur vatandosh-larimiz qadamjolariga bo‘layotgan e‘tibor haqida so‘z boradi.

***Kalit so‘zlar:** Memorchilik, moddiy struktura, arxitektura, mashhur qadamjolar, me‘mor-chilikni paydo bo‘lish tarixi.*

Mamlakatimiz prezidenti tashabbuslari bilan qator ishlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy arxitektura qurilishlari, yoshlarni bilim olishlari uchun zamonaviy maktab binolari, prezident maktablari, oliy ta‘lim maskanlari auditoriyalar, laboratoriyalar o‘quv jarayonini amaliyotda ko‘rish uchun ishlab chiqarish korxonalarini bilan shartnomalar tuzilishi rejalashtirilib amalda bajarilmoqda bu sayi –harakatlar, ularning barchasi Vatanimiz kelajagi, ravnaqi va taraqqiyoti ustunidir.

Jamiyatimizning har bir fuqorosi XXI asr bo‘lag‘asida turar ekan, ortda qolgan yillar qadrini baholashga va kelajak hayotini turli javhalarini belgilab olishga urinishi tabiiydir. Jumladan, xalq ta‘limi sohasida faoliyat ko‘rsatayotganlar ham bundan mustasno emas.

“Albatta, ta’lim- tarbiya –ong maxsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan ya’ni xalq ma’naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta’lim –tarbiya tizimini va shu asosda ongni o‘zgartirmasdan turib, ma’naviyatni rivojlantirib bo‘lmaydi” deya e’tirof etadi.

Bundan tashqari yurtboshimiz tarixsiz kelajak yo‘qligini, vatandoshimiz Abdulla Qodiriy tabiri bilan aytganda moziyga qaytib ish ko‘rmoq kerakligini e’tiborga olib talaba yoshlarga-bo‘lajak quruvchi muxandislarga me’morchilik, shaharsozlik va qurulish tarixini, ularning sir asrorlarini o‘rgatish maqsadga muvofiqdir.

Me’morchilikning vazifasi inson hayoti va faoliyati uchun munosib fazoviy muhitni tashkil qilishdir. Bu vazifa moddiy struktura qurilayotgan va ta’minlanayotgan binolar va inshootlar orqali hal etiladi. Arxitekturaning ijtimoiy va g‘oyaviy rivojlanish jarayonida uning funksiyasi va binolar, konstruksiyalar orqali turlicha ifodalanadi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik sharofati bilan o‘z taraqqiyotining yangi davriga kirdi. Xalqimiz o‘zimiz o‘zining boy tarixiy madaniy va manaviy merosiga ega bo‘ldi. Ming ming yillik me’morchilik va shaharsozlik tariximizni xattoki borib ko‘rish taqiqlangan arxitekturaviy yodgorliklarni nafaqat ziyorat qilishga, balki ularni o‘rganishga va restovratsiya qilishga ham keng imkoniyatlar yaratildi. Vatanimizda qadim zamonlardan boshlab, Yaratilgan nodir me’moriy obidalarni shaharsozlikning yaratilish tarixini qurilish usullari va qoidalarini holisona o‘rganish zamoni keldi.

2007 yilga Islom madaniyatining poytaxti deb tan olingan Toshkent shahrida ulug‘vor inshoot –Hazrati Imom masjidi bunyod etilishi e’tirofga loyiqdir.

Buyuk sohibqiron va atoqli davlat arbobi Amir Temur, jahonga mashhur vatandoshlarimiz Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Ahmar Farg‘oniy, Marg‘iloniy, Imom Al-Bbuxoriy, Bahovuddin Naqshbandiy, Abduholiq G‘ijduvoni, Najmiddin Kubro, Imom al-Matrudiy, Jaloliddin Manguberdi singari jahonga mashhur kishilarning qadamjolari mamlakatimizning prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning tashabbuslari va rahbarliklaridan zamonamizdan kelajak avlodga meros bo‘lib qoladigan darajada restovratsiya qilindi, tubdan qayta qurildi va yangidan tiklandi.

Zamonaviy materiallar va konstruksiyalar asosida, milliylikni o‘zida jo etgan, umumiylik va uyg‘unlashgan ko‘plab turar joy, jamoat hamda sanoat binolari va inshootlari qurildi. Ko‘plab maydonlar, bug‘u-roq‘lar, oromgohlar xalqqa in‘om etildi. Fikrimiz dalili sifatida Andijonda bino etilgan “Devonavoy” masjidini keltirishimiz mumkindir.

O‘zbekiston Respublikasi hududida me‘morchilik va binokorlik qadim zamonlardan — miloddan avvalgi III minginchi, ba‘zi ma‘lumotlarga ko‘ra, X minginchi yillardan boshlangan.

Juda ko‘p arxeolog qazilmalar bu yurtda otashparastlar va budda dinlariga mansub bo‘lgan ibodatxonalar qurilganligidan dalolat beradi. O‘sha davrlarda qal‘alar qurilishi ham keng rivojlangan. Qal‘alar balandlik joylarida qurilib, tashqi yovlardan mudofaa vazifasini o‘tagan. Hozirgi kunda ham 400 ga yaqin qal‘alarning qoldiqlari O‘zbekiston hududida mavjuddir.

Mamlakatimiz hududida topilgan eng qadimiy san‘at yodgorliklari (Zarautsoy sur‘atlari) mezolit davriga mansubdir. Kaltaminor madaniyati namunalari neolit davrining san‘ati haqida tasavvur beradi. So‘x (Farg‘ona) vodiysidan topilgan ikki ilonning boshi bir-biriga qaratib, bilaguzuksimon qilib ishlangan yirik tosh haykal miloddan avvalgi II ming yillikning oxirlari — miloddan avvalgi I ming yillikning boshlarida yaratilgan. O‘sha davrlarda sodda chizma (uchburchak, archasimon, yo‘1-yo‘1) bilan bezatib sopol idishlar tayorlangan. Turar-joylar tosh davrida g‘orlardan (Teshiktosh g‘ori) hamda daraxt shoxlari va poxoldan ishlangan konussimon chaylalardan iborat bo‘lgan.

Aholining bir qismi ko‘chmanchilikdan o‘troqlikka o‘tgach, tosh, guvala, paxsa, sinchli uylar qurila boshlangan. Bronza davrida O‘zbekiston hududining janubida (Sopollitepa) murakkab arxitektura komplekslari vujudga kelgan. Bronza. kumushdan nafis zargarlik buyumlari, idishlar tayyorlangan, sopol idishlar bo‘yalib geometrik naqshlar bilan bezatilgan. Buxoro vohasida Qizilqirdan (miloddan avvalgi II ming yillik) va Farg‘ona vodiysidagi Chustdan topilgan sopol buyumlar (shakl jihatdan turli-tuman: qozon, xurmacha, xum piyola. qadah, krujka va boshqalar) kulollik charxining

yordamisiz qoida tayyorlangan. Uk temir davrida to'g'ri to'rtburchak (Qiziltepa, Bandixontepa). aylana (Kuchuktepa; milodan avvalgi III asrda bunyod etilgan Qo'yqirilgan qal'a ham aylana tarhda) qal'a-shaharchalar qurilgan. Afrosiyobdan topilgan arxitektura inshootlarining xaroba va qoldiqlari. ulardagi san'at asarlari Axmaniylar (Eron) san'atiga yaqindir.

Milodgacha boigan I ming yillikda Baqtriya, So'g'd. Xorazm kabi haqiqiy shaharlar vujudga kela boshlaydi. QaFalar yarim doira shaklidagi minoralar, devor ichi yo'llari, tiyrandoz o'qchilar uchun mo'ljallangan ko'pgina tuynuklar bilan qurila boshlangan. To'g'ri burchakli yoki doira shakliga ega konstruksiyalar qal'a devorlarini mustahkamlagan. Surxondaryo viloyati hududidagi qadimgi Qiziltepa, Bandixon. Talashkan va boshqa shaharlar bunga misol bo'la oladi. Bu shaharlarning barchasida qo'rg'on va alohida ma'muriy hukumat komplekslari, devor ortida esa xavfli harbiy harakatlar kunlarida shahar aholisini boshpana va himoya bilan ta'minlash mumkin boigan inshootlar bunyod etilgan. Qishloqlarda alohida qo'rg'onlar bunyod etilgan.

Miloddan avvalgi IV asr - milodiy IV asrlarda O'zbekiston hududida mustahkam mudofaa devorlari bilan o'ralgan qo'rg'on, shahar-qal'alar bunyod etila boshlangan (Jonbosqal'a, Dalvarzin-tepa, Termiz, Tuproqqal'a). Binokorlikda, asosan, yog'och va loydan (paxsa, guvala, xom gishtdan) foydalanilgan.

Xorazmdagi Tuproqqal'a. Buxoro yaqinidagi Varaxsha. Termiz yaqinidagi Bolaliktepa. Farg'ona vodiysidagi Quva qal'a binolari monumental san'at asarlari (devoriy rasm, yirik haykal va relyeflar) bilan serhasham qilib barpo etilgan. Soqchilar turadigan minoralar baland (30 m ga yaqin). saroylar ikki qavatli, zallar baland (masalan, Varaxshada 6 m gacha) qilib qurilgan.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanib aytishimiz mumkinki, insonoyat yaralgan dan beri me'morchilik, arxitektura ham inson ongi va zamon imkoniyatlari bilan uzviy holda rivojlanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.R.Mirzayev. M.M.Vahitov. Me'morchilik 1-qism. Toshkent, 2012.
2. Sh.R.Mirzayev. M.M.Vahitov. Me'morchilik 2-qism. Toshkent, 2012.
3. M.M.Vahitov. Sh.R.Mirzayev. Me'morchilik 3-qism. Toshkent, 2012.
4. O.K.Apuhtin. Tasviriy san'at asoslari. Toshkent, 1967.
5. Vohidov M.M. Binokorlik bezakchiligi. Buxoro, 2009.